

Horváth Eszter

Dekonstrukció és pszichoanalízis: a kettős kötés

Fel kellene vennünk a fonalat. Felfejteni dekonstrukció és pszichoanalízis bonyolult kapcsolatának szövedékét – mert ez a szövedék a látszólag össze nem illő szálak kuszasága ellenére *van*. És nem a heterogeneitás ellenére, épp ellenkezőleg: annak köszönhetően. Dekonstrukció és pszichoanalízis a különbségeik mentén kapcsolódnak egymáshoz, de ez a kapcsolat *ekként* van, *ekként* valós. Egymástól különböző, el-különböző és el-különböző szálak színes szövedéke, hálózata, kapcsolatrendszere: nem egységes *teória*, nem autonóm *struktúra*, de eleven, nyitott hálózat. Megkockáztatom: e két önmagában is nyitott gondolatrendszer viszonya, bármilyen „veszedelmes” is, a jövőnk, mindmáig eljövendő jövőnk jelentette be a 20. század derekán – ha megengedhetek magamnak némi költői túlzást: új időszámítást vezetett be, olyat, amelyben, egymással, múltunkkal és jövőnkkel, immár nem egy egydimenziós idővonal mentén lépünk kapcsolatba. Élve az új időszámítás adta lehetőségekkel, jó eséllyel kilépünk a lineáris gondolkodás béklyóiból: például megengedhetjük magunknak, hogy a posztstrukturalizmust ne a strukturalizmust felváltó, elődjét meghaladó doktrínaként olvassuk, hogy a *poszt-* előtag negatív (elődjét megtagadó) jellegét a differenciák finom, árnyalt, tapintatos elmozdulása mentén oldjuk fel. A különbségeik mentén egymáshoz kapcsolódó gondolatok teret nyitnak, kilépnek a linearitás egyetlen dimenziójából: Jacques Derrida írás-elmélete (különösen annak a lacani pszichoanalízissel való konfrontációjában) kiváló példákkal szolgál ennek alátámasztására, számolva például a hangzó szó plaszticitásával, nyomhagyó írás-jellegével – Derrida után az *írás-tudó* nem gondolkozhat bináris oppozíciókban, lineáris fa-struktúrákban, az írás ugyanis a tudás komplexebb tereit nyitja meg a gondolkodó előtt („összezavarja”, bonyolítja az ok-okozati történetiséget, kivezet a logikai egységek könyv-kultúrájából, egyéges, zárt rendszereiből) – az írás ilyen értelemben posztstrukturális, anélkül, hogy struktúrán *kívüli* volna. A posztstrukturális, többdimenziós tér-időben pedig a filozófia „nyelvi fordulatainak” sémája, benne Lacan „beszédcentrikus” és Derrida „írásvezérelt” elméleteinek szembeállításával, kétségkívül árnyalandó.

A beszéd, annak „eszmei” vagy „eszményi” dimenziójában, a nyugati gondolkodás metafizikusan rendezett tereiben, a jelen egyszerűségét és Egy-szerűségét feltételezi, az írás viszont „nyom”, egy sosem egységes, számtalan egyéb nyommal

terhes komplex tér-időt idéz elő. A „beszéd” ugyan lehet autonóm, önmagát meghatározó, önmaguknak alapot adó rendek vezérszimbóluma, a rendezett Egységé – az írás ellenben sosem egység, az elkerülhetetlenül együtt-lét: a múlttal, a jövővel, a címmel, a Másikkal, melynek nyomai minden írás-gesztusban elevenen együtt vannak velünk. Mi sem láttatja ezt szebben, mint Derrida „társakhoz” címzett írásainak sora: Hans Georg Gadamer (Kosok¹), Paul de Man (*Mémoires Paul de Man számára*)², illetve az elhunyt társak emlékének szentelt *Chaque fois unique, la fin du monde*³ – a társak, barátok, kollégák, akik *nincsenek jelen*, elevenen élnek a nyomaikat magán, illetve magában viselő emlékező tudatában. „*Die Welt ist fort, ich muss dich tragen*“, visszhangzik a celani verssor ezekben a szövegekben, „Oda a világ, vinnelek kell“ (Csordás Gábor fordítása⁴), szó szerint magukon, magukban hordozzák az elhunyt eleven emlékét – egy kriptá ez a verssor, magába zárja és életben tartja az elhunyt kedveseket. Az írás ilyen értelemben kriptonimikus tevékenység, a jelenlét magányát az együtt-lét fantáziájával kiegészítő (a magány jelenlétét az együtt-lét fantáziájával megtörő), a múltat mint örök eljövendőt a jelen illúziójában megtartó és tovább vivő gyász-tevékenység: együtt-gondolkodás, élő és halott társakkal való testi-lelki együtt-lét, a Másik, az idegen nyomszerű jelenléte a legbensőségesebb gondolatainkban, gondolataink legintimebb, kibogozhatatlan, gyakran tudattalan kapcsolatrendszerében – a dekonstrukció végső soron leírható lehetne ilyen kriptonim viszonyulási rendszerként, a pszichoanalízis pedig féltve őrzött kriptáinak egyike.⁵

A dekonstrukció és a pszichoanalízis (és velük együtt strukturalizmus és posztstrukturalizmus) elméleti és gyakorlati praxisa egy sajátos együtt-állásban, vagy inkább úgy mondanám, együtt-működésben vizsgálható: annak dinamikája messze túlmutat az egymással szembenálló felek nézeteltéréseinek feloldásán vagy akárcsak megértésén. Hiszen kapcsolatuk erőterébe lépve elkerülhetetlenül kitesszük magunkat a vonzások és taszítások ellenállhatatlan erejének – a távolságtartó objektivitás tudományos módszerei nem működnek hálózatok vizsgálatakor, a hálózatokba be kell lépni, hogy működésüket megtapasztalhassuk, felfedezhessük: a hálózatban gondolkodás pedig együtt-működést feltételez.

Pszichoanalízist és dekonstrukciót, mint strukturalizmust és posztstrukturalizmust együtt olvasni – nem egyszerűen újra-olvasni, és semmiképp sem össze-olvasni –, a feladat sosem veszít az aktualitásából. Új közegben, új kontextusban, egy lazább kötésű, szabadabb játéktérben. Nem egymás ellen, de egymáshoz kapcsolva, egymásra hangolva, adott esetben több szólamban, a szólamok sokszínűségében, vibráló könnyedséggel, ha lehet... egyenlő felekként *játékba hozni* őket – hiszen *szóba állnak egymással*... vegyük ezt tudomásul, ha már így *szóba került*. Amikor így figyelünk, a szavakra, a szavak játékára, az nem önkényes játék, nem csak játék a szavakkal, a játéknak *jelentősége, értelme, tétje*, sőt *súlya* van: valósága. A kontinentális filozófia nyelvi fordulata nem a filozófiai súlytalanág állapotát állítja elő: a valóságkeresés egy sajátos módjára hívja fel a figyelmet.

¹ Derrida, 2005, 962.

² Derrida, 1998a.

³ Derrida, 2003.

⁴ Vö. Derrida, 2005.

⁵ Vö. Ábrahám – Török, 1998.

„Dekonstrukció és pszichoanalízis első közös vonása, hogy mindkettő a dolgok megkerülhetetlen, elnyomhatatlan egymásra hatására hívja fel a figyelmet. A realizmus ádáz megtestesülései mindketten, melyek az idealizmusok, ideológiák és egyéb álmovilágok szétfoslásával jöttek létre, »a dolgokhoz magukhoz való visszatérés« szüksége hívta életre őket. [...] Tegyük hozzá, hogy sem a dekonstrukció, sem a pszichoanalízis nem módszer. Nem célok elérésére szolgálnak – bizonyos értelemben öncélúak –, nem azt értem ezalatt, hogy üres játék lenne bármelyik, azt értem ezalatt, hogy a gyakorlatban szüntelenül átalakulnak, és ez az átalakulás nem egy elérendő cél érdekében történik, épp ellenkezőleg, a megállíthatatlanul változó, és változásában minden ismert és elismert formát magával ragadó valóságnak való kitettségük következtében. A változó valóság magával ragadja a pszichoanalízist is, a dekonstrukciót is, és tudatában vannak instabil, vagy inkább metastabil létüknek. [...] A valós mindig meghaladja a lehetséges vagy lehetetlen regiszterét. Mindig születőben van – a valós *nincs*, de *születőben van* –, ami azt jelenti, hogy egyúttal veszendőbe is megy. Feltűnik és eltűnik, ha úgy tetszik. A valós végtelen hatalmának nem a tudása, hanem a tapasztalata – a megpróbáltatások, kísérletek, találkozások, kalandok, meglepetések, veszteségek és felfedezések –, ez az, ami működésbe hozza mindkét ikertestvért.”⁶

Az ötvenes években kitűzött cél, mindkét területen: tárgyilagosan, világosan, „tudományos igényességgel” rákérdezni a humán-tudományok valóságára, az ember valóságára, arra, ami „emberi” a valóságban, a valóság komplex, tudományos-szellemi-szociális világhálójában – annak szubjektív vetületeivel, természetesen. A szubjektum sokoldalú valósága a tét, akkor is, amikor a hatvanas évek francia gondolkodói az ember, illetve a szerző eltűnéséről, haláláról (Foucault, Barthes) vagy valamilyen pre-individuális, interperszonális gondolkodás lehetőségéről elmélkednek (Deleuze). Ami elsőre talán talajvesztettségnek tűnik, az nem más, mint értelmezési, értelemadási kísérlet, amely számol az alapok rugalmasságának, sőt változékonyságának lehetőségével – a tudat erőfeszítése a rajta kívül álló megértésére, egyfajta együtt-működő gondolkodás felé törekvés, tudatosan, tárgyilagosan, „tudományos igényességgel” –, vagyis az „ember” szubjektív kereteit szétfeszítve, a humanizmust végső soron poszt-humanizmusra nyitva, anélkül, hogy a humánumot ebben a *poszt*-ban „meghaladnánk”: az ember ugyanis kereteit szétfeszítve *van*, mi sem természetesebb számára, mint a „poszthumán” állapot... Az ember természetszerűen emberfeletti, mondhatnánk, de érezzük, hogy a természet-fogalmunkat sem használhatjuk immár úgy, ahogy szoktuk. A valóság most is szétfeszíti a fogalmi kereteinket, értelmezési struktúráinkat – ha valami, hát a Valós bizonyosan posztstrukturális.

Derrida az írás plaszticitásával, rugalmasságával, annak anyagiságával, térbeli működésének, valós hatásainak figyelembevételével, szó szerint az írás-fogalom *kitérjesztésével* kapcsolódik be a humántudományok *realista* diskurzusába. A valóság a tét, a tudat határán, sőt, adott esetben tudat *alatt*. „Az írásként értett térbeliesülés a szubjektum távollevővé-válása és tudattalanná-válása”, olvassuk Derrida

⁶ Nancy, 2017.

*Grammatológiájában*⁷, az írásban, amely kifordítja a sarkaiból Descartes tudatos szubjektumának békés, statikus világát. A dekonstrukció innentől kezdve elválaszthatatlan a pszichoanalízistől.

Az „elméleti mátrix”⁸, melynek körvonalazására a *Grammatológia* vállalkozik, a tudatfilozófiák kritikai megközelítésén keresztül, végső soron a tudás fogalmának – elméletének és gyakorlatának, a gondolkodás praxisának – átalakítására irányul, „ama gondolkodás bolyongásának tekinthető, amely hűségesen és figyelmesen szemléli az elkerülhetetlenül létrejövendő világot, amely a tudás határain túl megmutatkozik a jelenben”⁹. A grammatológia, az írásnak mint a *nyomhagyás* gyakorlatának a tudás határain túlra tekintő „tudománya” (egyfajta *savoir-faire*, amely a tudás fogalmát annak stabil, passzív, metafizikus keretei közül a praxis, a tudomány gyakorlatának kísérletező, innovatív irányába tolja el) a jövő ígéretével terhes: a tudomány, a tudás, a tudat jövőjének nyit utat – „tudományos” törekvései a kezdetektől rokonságot mutatnak a pszichoanalízis praxisával. „A türelmes meditáció és a szigorú vizsgálódás a még átmenetileg írásnak nevezett tárgykörben – korántsem az írás tudományán innen maradva, vagy valamilyen obskurantista reakció folytán lemondva róla, hanem éppen ellenkezőleg, *engedve, hogy az írás tudománya a lehető legnagyobb mértékben kifejtse saját pozitivitását* – ama gondolkodás bolyongásának tekinthető, amely hűségesen és figyelmesen szemléli az elkerülhetetlenül létrejövendő világot, amely a tudás határain túl megmutatkozik a jelenben. A jövő kizárólag egy abszolút veszély alakjában köszönhet ránk”¹⁰ – *engedve, hogy az írás tudománya a lehető legnagyobb mértékben kifejtse saját pozitivitását...* az írás pozitivitása végül egy „abszolút, posztdekonstruktív realizmus” nyitásában kulminál majd, 1998-ban, a *Le toucher*, Jean-Luc Nancy¹¹ lapjain: Derrida átadja magát az „abszolút realizmus” – az abszolút veszély érintésének.¹² Veszély és a jövő ígérete egyben, az eljövendő ismeretlen

⁷ Derrida, 2014, 81.

⁸ I.m., 7.

⁹ „Az írás tudománya – a grammatológia – jelentős erőfeszítéseknek köszönhetően felszabadulásának jeleiről ad hírt [...] azt szeretnénk sugallni, hogy bármennyire szükséges és termékeny is ez a vállalkozás, és még ha a legkedvezőbb feltételek mellett túl is jutna minden technikai, ismeretelméleti, továbbá valamennyi olyan teológiai és metafizikai akadályon, amely idáig korlátok közé szorította, az írásnak egy ilyen tudománya azzal a kockázattal jár, hogy sosem lesz belőle tudomány. Hogy képtelen meghatározni vállalkozásának és tárgyának egységét. Hogy sem leírni nem képes módszerének diskurzusát, sem kijelölni önnön határait. Ennek legfontosabb oka pedig az, hogy az írásnak és a tudománynak a legkülönbébb fogalmak segítségével megcélzott egysége lényegében, többé-kevésbé rejtetten, de a mai napig egy olyan metafizikus korszak által determinált, melynek félig-meddig már látjuk a lezárulását. Nem azt mondjuk, hogy a végét. A tudomány és az írás fogalma ugyanis (miként az írástudomány) csakis egy olyan eredettől kiindulva és egy olyan világon belül válik számunkra értelmezhetővé, amelyet már egy bizonyos jelfogalom (később majd a jel fogalmának nevezzük), és a beszéd és az írás viszonyainak egy bizonyos fogalma határoz meg. Ez a viszony pedig nagyon is meghatározott, kiváltságossága, szükségszerűsége és az általa – különösen Nyugaton – néhány ezer éven át szabályozott terület nyitottsága ellenére, olyannyira, hogy ma már képes áthelyeződni és kijelölni önnön határait. A türelmes meditáció és a szigorú vizsgálódás a még átmenetileg írásnak nevezett tárgykörben – korántsem az írás tudományán innen maradva, vagy valamilyen obskurantista reakció folytán lemondva róla, hanem éppen ellenkezőleg, engedve, hogy az írás tudománya a lehető legnagyobb mértékben kifejtse saját pozitivitását – ama gondolkodás bolyongásának tekinthető, amely hűségesen és figyelmesen szemléli az elkerülhetetlenül létrejövendő világot, amely a tudás határain túl megmutatkozik a jelenben. A jövő kizárólag egy abszolút veszély alakjában köszönhet ránk” (i.m., 13.).

¹⁰ Uo.

¹¹ Derrida, 2000, 60.

¹² A „posztdekonstruktív realizmus” mint a Valós ígérete, lehetősége, feladata – Derrida öröksége ez; amikor Jean-Luc Nancy átveszi és továbbviszi ezt az örökséget, annak pszichoanalitikus vonzataival együtt teszi:

vonzása és taszítása, a feltétlen odaadás és az idegen, az ismeretlen csábításának való ellenállás feszültsége, a valóság *passziójának* szenvedélye és szenvedése, a *passzió* és a *passió* elválaszthatatlansága: ez volna a Valós kettős kötése, amelynek szorításában dekonstrukció és pszichoanalízis együtt-működése létrejön. Se veled, se nélküled, az összhang távolról sem tökéletes, nem is lehet az, hiszen dekonstrukció és pszichoanalízis a különbségeik mentén kötődnek egymáshoz, szorosan, a valóshoz való ragaszkodásuk minden erejével, a Valósnak való nekifeszülésük minden szenvedélyével. Viszonyuk tehát kimondhatatlanul intenzív és feszült, a kezdetektől, és főként a kezdetekről szólván, legyen az Freud munkássága, vagy Lacan elméletének metafizikus alapjai – mi sem természetesebb egy szenvedélyes kapcsolatban... „Toi, ma Métaphysique!”, én Metafizikám... sóhajtja majd szerelmesen Derrida, egy alig rejtetten Lacanhoz címzett fiktív levélben.¹³ A dekonstrukció és a pszichoanalízis közötti levél-váltás és betű-vetés a szenvedélyes szerelem nyelvén íródik – Platón és Szókratész után ismét, Derrida és Lacan, a két *igazság-tevő* között.¹⁴ Az igazság-tétel a Valóshoz forduló tett, a gondolkodó aktív hozzájárulása a Valós működéséhez, a tudatnak egyfajta ráadása, önmagán túlmutató, excesszív akciója – *túlzás*... elvétí a célját, valóság helyett *tételes igazság, fogalom* lesz belőle, nem ér célba, eltéved, el-
különbözik, adott esetben a metafizika bűvkörébe kerül... a tételes állítások csábításának lehetetlen ellenállni – talán ha a tett befejezetlen maradt, a valós felé tett gesztus, jelzés értékű: (a). Talán csak ha a betű célt téveszt, mint Derrida esetében: *différance*... *engedve, hogy az írás tudománya a lehető legnagyobb mértékben kifejtse saját pozitivitását.*

A levélváltás passziója

Írás – nyom – szövedék/textúra – szupplementum – pozitivitas – *différance* – feszültség (*double bind*) – szenvedély – öröm/gyönyör (*jouissance*) – a dekonstrukció mátrixa a Lacan nevéhez fűződő „Valós” irányában íródik. Lacan és Derrida írásai erősen hatnak egymásra, ha nem is a tökéletes összhang jegyében (vagy akár csak arra

„Dekonstrukció és pszichoanalízis első közös vonása, hogy mindkettő a dolgok megkerülhetetlen, elnyomhatatlan egymásra hatására hívja fel a figyelmet. A realizmus ádáz megtestesülései mindketten, melyek az idealizmusok, ideológiák és egyéb álmvilágok szétfoslásával jöttek létre, »a dolgokhoz magukhoz való visszatérés« szüksége hívta életre őket” (vö. Nancy, 2017). Nancy elfogadja az örökséget, felméri a hagyatékot, beírja magát az *abszolút realizmus* derridai hagyományába: „Derrida filozófiája a szintisza valóság abszolút realizmusa – azé a valóságé, ami minden létező mögül előtör: minden létező megvalósítója, ami tehát nem létrehozott valóság, hanem a létrejövés valósága. Ez a realizmus nem pusztán a valóságról *szól*, de szó szerint »rátapint« a valóságra. Ami pedig *rátapint* a valóságra, az nem feloldódik benne, hanem ráközelít, megtapasztalja a valóság vonzásának és taszításának feszültségét, az áthatolhatatlan valóság vonzerejét” (Nancy, 2001, 62., ford. HE.) – *érintőlegesen*... a Másik érintésének vonzásában, a közelség és a különbség erotikus együtt-állásában – röviden az együtt-lét testi/lelki valójában, melynek Jean-Luc Nancy fél évszázados munkássága alatt szenvedélyes képviselője volt.

¹³ Derrida, 1980, 212.

¹⁴ Meg kell találni az öröm helyét a filozófiai gondolkodásban, teszi hozzá később Jean-Luc Nancy, aki, kései filozófiájában mindenképpen, de valójában a *Corpus* című alapszövege óta (1992), az öröm, közelebbről a testi öröm filozófusa. Nem azt kutatja, hogy mi a filozófia mondanivalója az örömről, hanem azt, ahogyan az öröm gondolkodásra készítet, illetve azt, hogy miben áll a gondolkodás öröme – mennyiben testi, azon belül is mennyiben testi öröm és testi szenvedés a gondolkodás – *passzió és passió, szenvedély és szenvedés, „ahogy az öröm/szenvedés a gondolattal rendszerré áll össze”.* (Nancy, 2001, 62.)

törekedve), de a két gondolkodó *együtt* gondolkodik – az elméleti mátrixban, melynek gócpontjaiban helyezkednek el kettejük egymásra ható szövegei. Ez a rezonancia, ez az együtt-gondolkodás már az első, az ötvenes években íródott szövegekből is kihallható, mondhatni az első betűtől kezdve – az első betű, az első levél¹⁵: *la lettre...* (a), a vágy titokzatos tárgya, mely a lacani vágy-objektumnak és a derridai elkülönбöződésnek (*différance*) egyaránt jelölője. A két *levél*-író mintha ugyanaz a szenvedély hajtaná, a derridai *différance* szenvedélye, az írás passziója és passiója a lacani *jouissance* kétélűsége nélkül elgondolhatatlan.

Derrida és Lacan története konkrétan egy szerelmeslevéllel kezdődik, Edgar Allan Poe novellájában, melynek ellopott levele Lacan értelmezésében az igazság tárgyi képviselője (*lettre*: levél/betű/jelölő/a jelentés hordozója), beindítja a két igazság-, pontosabban valóságkereső közötti dialógust, illetve a poe-i levél mintájára, többé-kevésbé rejtett vitájukat. A kapcsolat vita-fázisát Derrida 1980-ban megjelenő *La carte postale* című kötete zárja, az 1993-as *Résistances, de la psychanalyse* pedig a vita higgadt, emlékező, értő és elfogadó analízisét adja.

A francia *facteur* szó, mellyel Derrida a Lacanról, Lacan levél-szemináriumáról (*Séminaire sur la lettre volée*) szóló szövegében játszik – *Le facteur de la vérité* – kimozdítja az analízist annak semleges teréből. A „facteur” köznyelvi egyértelműsége (postás, kézbesítő) menten szétfoszlik, ha belehalljuk a szó etimológiáját – *factor*, aki valamit *megtesz*... Az igazságot illető levélváltásnak tett-értéke van, akkor is, ha a levelek, mint Derrida Lacan „igazságát” kétségbe vonó leveleiben, sosem jutnak el a maguk címzettjeihez. A kapcsolatot, a levélváltást, az igazságkeresést ez a kétely, ez a kettősség tartja életben, a Derrida által olyan gyakran megidézett *double bind*.

Innen a szenvedély és a szenvedés. Az igazság, bár elérhetetlen (bármennyire is neki szenteljük, neki szánjuk, neki címezzük az életünket, bármennyire is neki írjuk a szövegeinket), a vágy titokzatos tárgyaként bennünk él, mélyen eltemetve, legbensőbb énünk kriptájába zárva. Az igazság eszerint mi vagyunk: magunk vagyunk a távoli Másik magunkkal hordott igazsága – *Die Welt ist fort, ich muss dich tragen*... Mi sem érzékelteti ezt jobban, mint a Plátón és Szókratész között fennálló titokzatos, évezredekre nyúló kapcsolat – melynek aktualitását (és dekonstruktív jelentőségét) Derrida egy képeslapon fedezi fel, 1977-es oxfordi látogatásakor. A Bodleian Könyvtár 13. századi jóvendőmondó (!) könyvének lapjain található metszeten¹⁶ „plato” az íródeákként ábrázolt „Socrates” mögött áll, bal kezét intón felemelve, jelentősegteljesen diktál, Szókratész pedig, aki a nyugati hagyomány szerint sosem írt, és akit mi magunk kizárólag Plátón íásaiból ismerünk (akinek gondolatait Plátón írásai őrizték, kriptaként, féltő gondoskodással és odaadással), Szókratész, a nyugati gondolkodás eleven forrása itt diktálás után ír (szemlátomást levelet...). Szókratész Plátón által, Plátón Szókratész által, izzó szenvedéllyel – a szerelmi fikció valóságtartalmának felfedéséhez elég megidézünk Plátón *Lakomáját*...

¹⁵ Edgar Allan Poe novellájának lacani elemzésével kezdődően (1956), amely az ellopott levelet/betűt/jelölőt/a jelentés hordozóját feltétel nélkül visszavezeti annak eredetéhez. Derrida nagyívű, terjedelmes és részletekbe menő kritikával válaszol Lacannak erre a legszorosabb értelemben alap-vető írására, annak megjelenése után. A két szöveg dialógusa mentén íródik Lacan és Derrida kapcsolata (vö. Lacan, 1997; Derrida, 1997; Johnson, 1997).

¹⁶ MS Ashmole 304, 31v.

Újra kellene olvasnunk talán Derrida levél-könyvét (*La carte postale*), a lacani szerelem-fogalom felől, „Lacan szerelméért”, ahogyan Derrida vallomás-értékű *Résistances, de la psychanalyse* kötete sugallja¹⁷ (melynek második fejezete pontosan ezt a címet viseli: *Pour l'amour de Lacan*). A *Résistances*-kötet annak a dekonstrukciót és pszichoanalízist összekötő *double bind*-nak az analízise, mely közelebbről Derrida és Lacan viszonyában is fellelhető: ellenállhatatlan vonzás és taszítás – melyben Derrida tőle telhetőleg ellenáll, a maga finoman érzéki, ellenállhatatlan módján, és ez az ellenállás lesz a pszichoanalízissel való „szerelmi” viszonyának a *valós* mozgatórugója. Úgy vélem, ebben a „szerelmi viszonyban” írható le, legtapintatosabban, *érintőlegesen* (engedve, hogy az írás a lehető legnagyobb mértékben kifejtse saját pozitivitását) – ebben a szerelmi viszonyban *íródik* Derrida és Lacan kapcsolata, a két betű-vető levél-váltása.

Derrida grammatológiája az írást (a nyomhagyás pszicho-technikai gyakorlatát) a betű (*lettre*) elmozdulása szerint értelmezi. A *La carte postale* központi témája, a levél (*lettre*), vagyis a valakinek címzett írás *betű szerinti* olvasata, hasonlóképpen, a bolyongás, tévelygés, el- és letérés lehetőségeit tárja fel – végső soron engedve, hogy az írás „tudománya”, a *Grammatológia* alapvetése szerint, a lehető legnagyobb mértékben kifejtse saját pozitivitását – mégpedig a tévelygő szupplementaritás módján, melyet mindketten, Derrida és Lacan egyaránt a szerelem analógiájával, sőt a szerelem (mód)szertelenségével közelítenek meg.¹⁸ A levél mint olyan, valahol mindig *szerelmes levél*, nem tud más lenni, betű szerint az, mert a másik vágya élteti, a mindig távol lévő, mindig elérhetetlen másiké – ezért nem is érhet, *tulajdonképpen*, soha célba, *valójában* soha, egyetlen valódi levél sem. Nincs közvetlen kapcsolat, sem a levélben, sem a levél által, de még a közvetlennek vélt emberi kapcsolatokban sem: a „jelenlét közvetlensége” fikció, vallja Derrida, vagy Lacannal szólva „nem létezik

¹⁷ Derrida, 1996.

¹⁸ Híresen „módszertelen” gondolkodásformákról lévén szó, hadd emlékeztessék itt Jean-Luc Nancy fent idézett jellemzésére: „sem a dekonstrukció, sem a pszichoanalízis nem módszer. [...] A valós végtelen hatalmának nem a tudása, hanem a tapasztalata – a megpróbáltatások, kísérletek, találkozások, kalandok, meglepetések, veszteségek és felfedezések –, ez az, ami működésbe hozza mindkét ikertestvért” (Nancy, 2017).

szexuális viszony” – és ha *valóban* nincs, akkor a „szerelem” nem más, mint ennek a lehetetlen közvetlenségnek a *szupplementuma*. A képtelen valóság fiktív ráadása: Lacan ekként veti el (a filozófusok fikciójaként kezeli), Derrida ekként óvja, védi: hisz ez a fikció a mindenünk, nincs semmi más, ami a képtelen valósághoz fűzne. Derrida ezért ír, szerelmesleveleket, végső soron Lacanhoz... és rátalál az akcióra a fikció mentén, rátalál a valós megtapasztalható dimenziójára: az aktív, élő, bensőséges kapcsolatra – a *différance* ennek a kapcsolatnak a mozgatórugója.

A szerelemben sosincs egyedül az ember, a szerelem (még a beteljesületlen is – hiszen, szerzőinkkel szólva, másmilyen szerelem nincs) együtt-lét, végtelenül intenzív viszony egy elérhetetlen, testileg és/vagy szellemileg, lelkileg távollévő, különböző, vágyott másikkal, melynek távolléte (legyen az testi, fizikai, vagy szellemi), a másik hiánya, a közvetlen együttlét lehetetlensége meghatározza a tulajdon létünk, elrejtí a hiányzó másikat legbensőbb magán-életünk mélyén – a szerelem ekként válik gyászmunkává, ekként inkorporálja, végső esetben, a vágyott másikat. A másik szerelméért (*Pour l'amour de Lacan*, például) mindig többek vagyunk önmagunknál – testben, lélekben, *toujours plus d'un*, Derridával szólva. A másik szerelméért, önmagunkat meghaladva, írunk.

A Tudás csábítása, a Valós ellenállása

A pszichoanalízis „szerelme”, ahogyan az a *Grammatológiában* megtapasztalható, talán kevésbé szenvedélyes hangú, mint később, a *La carte postale* lapjain, a „szenvedély” és az „öröm” (*jouissance*) témája mégis ebben a kezdeti szövegben a legerőteljesebb – abban a szövegben, amely alapvetően elismeri a „pszichoanalitikus típusú kutatások” privilégiumait az ontológia kulcsfogalmainak kritikájában¹⁹.

A szenvedély és az öröm a grammatológia elméleti mátrixának alapvető gócpontjai²⁰. A „valós” mint terminus itt még nem társul hozzájuk, legalábbis nem a

¹⁹ Vö. Derrida, 2014, 31.: „Az, ami itt a nyelvészetről elmondható, vagy legalábbis arról a bizonyos munkáról, amelyet a nyelvészet keretein belül és általa végzünk, vajon nem mondható-e el minden kutatásról annyiban, és pontosan abban a mértékben, amennyiben részekre szedi az ontológia és kivált a lét alapvető szófogalmait? A nyelvészetten kívül a pszichoanalitikus kutatás területén tűnik a leginkább esélyesnek az áttörés lehetősége.” Illetve „A grammatológia, mint pozitív tudomány” című fejezetben: „... bizonyos kiváltságot élvez a pszichoanalitikus jellegű kutatás. Mivel a tárgy értékével és az objektivitás kezdeti konstitúciójával foglalkozik – a jó és rossz tárgyak konstitúciójával olyan kategóriákként, melyek nem teszik lehetővé az elméleti formális ontológiából és a tárgy általában vett objektivitásának tudományából való származtatást –, ezért a pszichoanalízis nem pusztán egy regionális tudomány, noha, elnevezése szerint a lélektanhoz kötődik. Nem véletlen, hogy ez így van; a kritika és az episztemológia bizonyos állapotára utal ez az elnevezés. Nos, ha a pszichoanalízis nem is jutna el az ősnym – törlés-jel alá került – transzcendentalitásához, és világi tudomány maradna, általános mivolta minden regionális tudományra nézvést arkhontikus értelemmel bírna.” (I.m., 106.)

²⁰ Az öröm/élvezet tapasztalatának ontológiai jelentőségét Derrida Rousseau-elemzése hozza felszínre: „Az artikuláció a fiktív pillanatnyiság és a helyes beszéd veszélyes pótléka, a teljes élvezet, mivel a jelenlét mindig élvezetként van meghatározva Rousseau gondolatrendszerében. A jelen idő mindig egy élvezet jelen ideje; és az élvezet mindig a jelenlét befogadásával jár együtt. Az, ami elmozdítja a jelenlétet, pályára állítja az elkülönbözödését és a halasztást, amely a vágy és az öröm között létrejövő térbeliesülés. Az artikulált nyelv, a megismerés, a munka, a tudás nyugtalan keresése nem más, mint két élvezet közötti távolság megteremtése. »Csak azért iparkodunk tudásra szert tenni, mert élvezetekre vágyunk.« (Rousseau, 1754/1978, 97.) Utaljunk továbbá »Az élvezet művészete« [Art de jouir] című műre, amelynek egy aforizmája a múlt idejű igében a

lacani értelemben, mely szerint a valós az, ami ellenáll a szimbolizációnak, ami megkerüli, kikerüli a szimbolikus rendet – ami tehát, Derrida nyelvén, el-különbözik a szimbolikustól –, ezért *nem létező*, sokkal inkább a léthez kapcsolható fogalom, lét-instancia. A *Grammatológia* idején (1967) Derrida még a referencialitás valóságképével küzd, a reprezentáció dominanciája ellenében ír, a graféma a legfontosabb fegyvere a jelölő reprezentatív félreértésének leküzdésében – kerüli a „valós” terminológiáját, mert annak metafizikai túlsúlya van. A *Grammatológia* idején a reprezentáció a francia gondolkodók főellensége – a reprezentatív világképek, a stabil struktúrák uralma, az ideológiák elnyomó hatalma. Derrida ellenáll a gondolkodás hatalmi struktúráinak, és ez az ellenállás lesz majd a *différance* invenciójának kiindulópontja. A *différance* kimozdító ereje, „csöndes forradalma”, mozgásának, „bolyongásának”, innovatív erejének kibontakozása a domináns ideológia alól való felszabadulás függvénye: az ellen-állás a szabad gondolkodás irányába tett első lépés. A dekonstrukció sikere végső soron az ellen-állás képességétől függ. A lacani *valós* hasonlóan működik a rendszerek határán, kisiklik az imaginárius és a szimbolikus rendek keretei közül, ellenáll a reprezentatív világképek valóság-fogalmának, a Valós az, ami a valóság-struktúrákat kimozdítja, egymásba átjátssza, ami Shakespeare Hamletjében kizökkenti az időt annak szabályos folyásából. A derridai *différance* és a lacani *valós* egyaránt a struktúrák uralmának való ellenállás artikulációi – de Derrida a kilencvenes évek végéig nem vállalja magára a valós terminológiájának súlyát (a „valóság”, mint olyan, egy ún. *gros mot*: szó szerint „nagy”, túlméretezett, túlzó – a köznyelvben egyszerűen „szitokszó”), akkor is csak azért, hogy „posztdekonstruktív realizmus” címszóval Jean-Luc Nancyra hagyományozza²¹. Más viszont a hozzáállása az „ellenállás” terminusához: az ellenállás a sajátja, olyannyira, hogy annak differenciái (változatai, elmozdulásai) mentén társra lel: az ellenállás motívuma vezérli a dekonstrukció és a pszichoanalízis szövetségét, amint azt a *Résistances, de la psychanalyse* kötete tanúsítja²²... a maga ellenálló módján, tegyük hozzá: ez a különbségek mentén szövődő szövetség továbbra is a *double bind*, a kettős kötés feszültségeivel terhes.

A szövetség minden intenció, minden szándékosság nélkül kötődik, *à son insu*, ahogy Derrida mondaná, a tudat határain kívül, a *différance* módján működik, tudat *alatt*, pontosabban a tudatostól eltérő, különböző utakat jár be.

A posztstrukturalizmus, azon belül Derrida és Lacan gondolkodásának egyaránt vezérfonala a gondolkodó ellenállása a cogito magányos maga-biztosságának, a gondolkodás ellenállása az abszolút tudásnak (Savoir Absolu – a Mester Diskuzusa), illeténformán a gondolkodás kiszabadítása a domináns tudatformák és tudás-struktúrák zárt rendszereiből. A nyitott rendszereknek viszont alapeleme az innováció, a kísérlet és a kísérletezéssel járó kockázatvállalás. Aki nyitott rendszerben gondolkodik, az nem *reflektál*, vagy *konstatál*, hanem felfedez, sőt alkot: egy statikusan leíró tudásformát aktívrá cserél, adott keretek között „biztosat”

helyettesített jelenlét szimbolikus helyreállítását írja le: »amikor az egykori élvezetről beszélek, ismét átélem ezt az élvezetet«. (Rousseau, 1751/1959, 1174.) A *Vallomások* nagy vállalkozása nem az volna, hogy »akkor élem át az örömet, amikor csak szeretném?« (Derrida, 2014, 321.)

²¹ Vö. Derrida, 2000, 60.

²² Derrida, 1996.

bizonytalanra. Amikor Derrida úgy dönt, engedi, *hogy az írás tudománya a lehető legnagyobb mértékben kifejtse saját pozitivitását*, akkor kockázatot vállal, a tudás stabil talajáról (metafizikus alapvetésétől) a kísérletezés performatív, tett-értékű, érintőleges, ámde megélt tapasztalata felé mozdul el. A filozófiai diskurzust az esszé váltja fel, a gondolkodás „nyelvi fordulatát” a tettek²³ – és az első tett, az első lépés az ellen-állásé, a diskurzusból való kilépés aktusa, némán, ámde gesztus értékűen, adott esetben tudat *alatt* a „Mester Diskurzusának” felfüggesztése. Derrida minden írása a Mester Diskurzusának dekonstrukciója, akkor is, amikor Lacanban fedezi fel a mestert, és az ő szövegében dekonstruálja a Mester Diskurzusát (vö. *Az igazság postása*).

Derrida *Résistances de la psychanalyse* kötete Freudban az analízis megújítóját, pontosabban egy alternatív analízis, a strukturált elemzések alternatívájának feltalálóját üdvözi. Az analízis filozófiai, logikai, tudományos fogalmának felfüggesztéséről van szó, mellyel Freud kilép kora Mester-diskurzusából, és hatályon kívül helyezve azt, létrehoz egy analitikus praxist, mellyel átírja – újraírja – továbbírja a tudós analízis történetét. Ez az *esemény* csak akkor jöhetett létre, állítja Derrida, amikor kialakult az analitikus hagyományon belül bizonyos belső ellenállás, egy elemzendő jelenség, amely a hagyományos keretek között értelmezhetetlen: az álom-elemzések lehetősége a tét. Freud álomanalíziseivel az analízis letér a maga teoretikusan előírt útjairól, alternatív értelmezési pályákat nyit meg az észszerűség határain, azokat kívülről-belülről súrolva, érintőlegesen, többé-kevésbé tapintatosan, kísérletezve, ahogyan a gondolat maga képes a tulajdon határait megtapasztalva, strukturált kereteit helyenként megtörve, megnyitva, azokon túlnyúlni, önmagát meghaladni: például az álomban – amely minden valóságatlansága ellenére: *valós*, mégpedig az álmodó én vágyteljesítő ellenállása mértékében. Derrida az „én” valós afirmációját látja a gondolkodás ellenállásában, annak kitartó rendszer-telenségében: mint az álom „köldöke”, ahol minden analízis szükségképpen megáll, a gondolkodó én megragadhatatlan, megfoghatatlan, fogalmak közé nem zárható. A gondolkodó én működésképtelen a fogalmi gondolkodásnak való ellenállás nélkül – és a filozófus, miután felismeri, hogy teljes valója ettől a momentumtól függ, teljes odaadással, odaadó *szerellemmel* fordul felé, „Minden jel arra utal, hogy az „ellenállás” szóról fogok beszédet tartani, a szó iránti szívélyes de lényegre törő [*nombrilique*] odaadással [...], a szó és talán maga a dolog iránti, beismert szerelmemről – vagy az analízis iránt tanúsított ellenállásomról”²⁴ – az „ellenállás” tartalmának szenvedélyes-szerelmes kielemezése és az analízisnek való ellenállás tapasztalata együtt jár. Az ellenállás pedig az analízis ellenállhatatlan vonzereje ellenére, vagy épp ellenkezőleg, excesszív hatalmának megtapasztalása következtében, újra és újra felépíti a személyes kapcsolatot az érintett gondolkodók között: a gondolkodás ellenáll az ész uralmának – ez az alaptapasztalat szövi a szövetséget Freud, Lacan és Derrida között, egymás ellenében is, adott esetben, akarva-akaratlan, tudattalanul: tudatos, intencionális, racionális egymáshoz-viszonyulásuk ellentmondásai megtörnek az ellenállás közös

²³ Hasonló fordulat Lacan analitikus praxisában a szabályos analitikus ülések leváltása változó időtartamú, de minden esetben rövid ülésekre: az ülés minden esetben az első feldolgozásra érdemes *eseménnyel* ér véget.

²⁴ Derrida, 1996, 14-15.

tapasztalatán – megkockáztatom: az ellenállás örömén, az ellenállás élvezetében. Mert a kritikai gondolkodás erotikus.

Az analízis szenvedélye, a szenvedély analízise

Pour l'amour de Lacan, „Lacan szerelméért” a címe az írásnak, melyben Derrida, a tőle telhető legközvetlenebb hangnemben, felidézi, elmondja Lacannal való kapcsolatának viszontagságos és egyben szenvedélyes történetét – Lacan „szerelméért”, mert bár Lacan viszonya a szerelemhez mint terminushoz csak helyelközzel elfogadó²⁵, a filozófiával, és Derridával, a filozófussal való együtt-gondolkodás tapasztalata végső soron mindkettejükénél az egymásnak feszülés szenvedélyes-szerelmes kettős kötésében válik közölhetővé, megoszthatóvá, leírhatóvá. Derrida többször is megpróbálja szavakba önteni: a *Résistances de la psychanalyse* szövegei a tanúságtétel módján, a *La carte postale* levelei a szint vallás teátrális megközelítésében teszik közzé ezt az írásban létrejövő szenvedélyes kapcsolatot, de az első Derrida-írás, amely az írás szenvedélyével, az írás szenvedélyéről íródik, nem más, mint a *Grammatológiában* olvasható *Rousseau-analízis* – amikor pedig Derrida Rousseau-t „analizálja”, a terminus a Freudéhoz hasonló szabadságfokot élvez.

Rousseau az írás szenvedélyének talán legszókimondóbb (és legszembeszökőbb) képviselője, nem meglepő, hogy Derrida első színrelépésekor szószólójául választja – és sehol a későbbiekben nem találkozunk annyi „szenvedéllyel” és „örömmel” (testi élvezettel), legalábbis a terminológia szintjén, mint ebben a korai „analízisben”. Tulajdonképpen Rousseau szenvedélye és annak szenvedélyes analízise hozza mozgásba az írás elméleti mátrixát, a grammatológiát.

A Rousseau-analízis programadónak tekinthető, Rousseau viszonya az íráshoz ugyanis példaértékű, amennyiben távolról sem egy-értelmű – és főként nem ész-szerű. Példaértékű, mert, félúton a logocentrizmus filozófiai kezdete és beteljesedése között, kiválóan megragadja annak problematikus, ambivalens tapasztalatát. „Ha a metafizika története a lét jelenlétként való meghatározásának története, ha ez a kaland összekeveredik a logocentrizmuséval, ha teljes egészében a nyom redukálásaként jön létre”²⁶, ha tehát elfogadjuk a metafizika derridai meghatározását, Rousseau elemzett műve (*Esszé a nyelvek eredetéről*) Platón *Phaidrosza* és Hegel *Enciklopédiája* között sajátos helyet foglal el. A metafizika eme korszakán belül, pontosít Derrida, melyben a tudat önmagát az írás, vagyis egy „külsődleges”, jelölő kizárásával határozza meg (mivel az megszakítaná az önmagaként való jelenléte autonómiáját), Rousseau az, aki az írás redukálásából témát, sőt rendszert alkot: „megismétli a *Phaidrosz* és a *De interpretatione* nyitó eseményét, de ezúttal a jelenlét egy újabb modelljéből kiindulva: a szubjektum önmagának-való-jelenlétéből a tudatban vagy az érzésben. *Amit elutasított, az valójában elbűvölte* [kiemelés tőlem, HE] és minden másnál jobban nyugtalanította.”²⁷ Ez a kettősség, ez a *double bind* lesz példaértékű Derrida számára.

²⁵ Lacan és a „szerelem” viszonyáról lásd Ricœur, 2007, illetve Miller, 1999.

²⁶ Derrida, 2014, 107.

²⁷ I.m., 118.

Descartes és Hegel között félúton, a 18. század visszaállítja az érzékenység, a képzelet, a jel jogát – az írás érzékelhetősége, sőt *érzéki* jellege, bár továbbra is az eszmei, az eszményi ellenpólusába állítja az írás tapasztalatát, ennek a tapasztalatnak a megítélése változik: az érzékelés, az érintés és érintettség, az írás és vele a „szellemi tartalom” tapintható anyagsága felértékelődik, Rousseau számára kivételes mértékben. Rousseau írásaiban kivételes eseménynek lehetünk tanúi: az eszmei és az érzéki összeütközésének, egymásnak feszülésének, csatájának – és a küzdelemből Derrida az érzékit hozza ki győztesnek (esetenként Rousseau kifejezett szándéka ellenére). A szövegek ugyanis megtagadni látszanak a szerzői szándékot, elárulják a megcélzott szellemi felsőbbrendűséget, alámerülnek az írás érzéki örömeibe – Derrida, az analitikus dekonstruktor, nem hagyhatja ezt figyelmen kívül:

„Az írás a reprezentatív ismétlődés kórsága, a duplikátum, amely megnyitja a vágyat, és elő-állítja az élvezetet. Az irodalmi szöveg, a Vallomásokban foglalt nyomok, a jelenlét e megkettőződését beszél el. Rousseau kárhoztatja az íráskórságot, és üdvözülést keres benne. Ez ugyanis szimbolikusan megismétli az élvezetet. Mivel az élvezet mindig csak egy bizonyos ismétlésben volt hozzáférhető, az írás, amikor erre emlékeztet, maga is ezt az élvezetet nyújtja. Rousseau ennek a bevallását mulasztja el, ám nem az örömet. Idézzük fel szövegeiben a következő helyeket: »Valahányszor átolvasom majd, az örömet is újra átélem.« (J.-J. Rousseau: *A magányos sétáló álmodozásai*. Ford. Réz Ádám. Budapest, Magyar Helikon, 1964, 16.) »Élvezem azt az örömet, ami már nincs meg«, »elmúlt boldogságom viszont örökösen foglalkoztat, felidézem, s hogy úgy mondjam, kérődzöm rajta, tehát újra kiélvezem, amikor akarom.« (J.-J. Rousseau: *Vallomások*. Ford. Benedek István és Benedek Marcell. Budapest, Magyar Helikon, 1962, 571.) Az írás reprezentálja (a szó minden értelmében) az élvezetet. Az írás élvezetet játszik, eltávolítja és visszahozza azt. Az írás a játék, mivel a megismételt élvezet esélye is egyúttal, amelyet Rousseau átél, miközben elítél: »Mindennapos sétáimon sokszor foglaltak le bűbájos tűnődések [...], ha a jövőben még visszatérnek, írásban rögzítem őket; valahányszor átolvasom majd, az örömet is újra átélem.« (J.-J. Rousseau: *A magányos sétáló álmodozásai*. Ford. Réz Ádám. Budapest, Magyar Helikon, 1964, 15.)”²⁸

Az írás reprezentálja az élvezetet, amelyet Rousseau átél, miközben elítéli, miközben elítélően, ámde annál nagyobb örömmel *ír* róla – írja Derrida a maga Rousseau-elemzésének, Rousseau-analízisének végén: a kettősség által megnyitott játéktér az élvezet forrása, mint Freud *Fort-Da* játékában, Derrida és Lacan *double bind*-jában. Derrida az élvezetnek ebben a játéktérében gondolkodik, az élvezet valós tapasztalatát közvetíti, amikor a grammatológia „elméleti mátrixában” (az írás játéktérében) játékba hozza az ontológiai hagyomány kulcsfogalmait, mint a mátrix gócpontjait. Ez a gesztus a derridai dekonstrukciót megnyitó *in(ter)venció* (*in(ter)vention inaugurale* – mondja majd a dekonstrukció „lényegét” egybefoglaló terminussal a *Psziché*-kötetben²⁹), a nyitás gesztusa: a nyitás pedig elkerülhetetlenül a Másik, a különböző, a különbség felé történik, meghatározhatatlanul, előre láthatatlan veszélyeket vállalva,

²⁸ I. m., 355.

²⁹ Derrida, 1998b, 31.

feltétlen odaadással, a befogadás testi-lelki örömeinek közepette. In-venció: az idegen Másik befogadásának örömteli gesztusa, nincs dekonstrukció nélkül.

A dekonstrukció játékterében az írás-tudó szabad mozgása egy-mással való különbségeink mentén kapcsolatokat épít. A pszichoanalízis ezeknek a kapcsolatoknak a megértésében társa a dekonstrukciónak, racionalitáson, az észszerűség stabil keretein, a klasszikus *logosz* határain innen és túl – a *Grammatológia* elméleti mátrixából kiindulva, mint Derrida írja, „kiváltságot élvez a pszichoanalitikus jellegű kutatás”³⁰, mert az írás/nyom a kettősségek, másságok, különbségek többdimenziós mátrixát nyitja meg a tudatstruktúrák zártságának feloldásával. „Ha a pszichoanalízis nem is jutna el az ősnym – törlés-jel alá került – transzcendentalitásához, és világi tudomány maradna, általános mivolta minden regionális tudományra nézvést arkhontikus értelemmel bírna”, indokolja Derrida a pszichoanalízisnek juttatott kiváltságokat.³¹

A nyomként értett írás (dekonstrukció és pszichoanalízis legjelentősebb közös eszköze) nyitja meg a játékteret, amelyben a ráció rétegei (avagy „a szubjektum távollevővé-válása és tudattalanná-válása”³²), *analitikusan* felszínre kerülhetnek, és „meta-racionalitásként vagy meta-tudományossággént” operatívak maradhatnak – tudatosan, vagy anélkül... *engedve, hogy az írás tudománya a lehető legnagyobb mértékben kifejtse saját pozitivitását.*

Mi sem írhatná le jobban az írás-tudó tudat-talan munkáját (*savoir insu*), mint Derridának a *Grammatológia* első esszéjében (*A könyv vége és az írás kezdete*) olvasható irányadó, mondhatni paradigmatis megjegyzése: „Az a »racionalitás« – *de ezt a szót talán kerülnünk kellene a mondat végén meg-mutatkozó okból* [kiemelés tőlem, H.E.] –, amely a tágan értelmezett és radikalizált írást irányítja, már nem valamilyen *logoszból* származik, és mindazoknak a jelentéseknek a destrukcióját – nem lerombolását, hanem rétegekre bontását, de-konstrukcióját – hirdeti meg, amelyeknek a forrása azonos a *logoszéval*. Gondoljunk elsősorban az igazság kifejezés jelentésére. Az igazság valamennyi metafizikai meghatározása, még az is, amit – túl a metafizikai onto-teológián – Heidegger javasol, többé-kevésbé közvetlenül elválaszthatatlan a *logosz* instanciájától vagy a *logosz* leszármazottjaként elgondolt rációtól”³³. Az írás-tudó viszont nem az abszolút tudás ideája szerint gondolkodik, megkerüli a *logoszt*, kijátssza annak rendezett struktúráit, átlépi annak határait: az írás így egyfajta meta-racionalitás vagy meta-tudományosság művelete lesz. Meta-racionális vagy meta-tudományos, de immár nem a hagyományos értelemben metafizikus: az írás *supplementuma belülről* formálja át a gondolkodásunkat. Az írás-tudás legbelsőbb „természetünk” technikai velejárója, legföltettebb belső titkunk: az ember önmaga természetét meghaladó szenvedély-lény, ez a szenvedély (vö. meta-racionalitás) hagy nyomot az írásban, az írás által. „Az írásról való elmélkedésben megnyilvánuló meta-racionalitás vagy meta-tudományosság nem vonulhat vissza többé az embertudományba, és immár nem felelhet meg a tudomány tradicionális eszméjének sem. *Egyazon gesztussal lépnek túl az emberen, a tudományon és a*

³⁰ Derrida, 2014, 106.

³¹ Uo.

³² I.m., 81.

³³ I.m., 19.

vonalon.”³⁴ Ekképpen nyitja meg dekonstrukció és pszichoanalízis, kéz a kézben, együtt-működve, együtt írva, a szubjektum, a tudat, a tudás, a humántudományok határán: a poszthumán kultúrát.

Felhasznált irodalom

- Ábrahám Miklós – Török Mária (1998). *Rejtett gyász és titkos szerelem. Thalassa*, (9)2-3: 123-156. [http://imago.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/\(09\)1998_2-3/123-156-Abraham-Torok-Rand_Burok_es_a_mag_reszletek.pdf](http://imago.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/(09)1998_2-3/123-156-Abraham-Torok-Rand_Burok_es_a_mag_reszletek.pdf)
- Derrida, Jacques (1980). *La carte postale. De Socrate à Freud et au-delà*. Paris: Aubier-Flammarion.
- Derrida, Jacques (1996). *Résistances, de la psychanalyse*. Paris: Galilée.
- Derrida, Jacques (1997). Az igazság postása. (Ford. Gyimesi Tímea.) In: Kis Attila Attila – Kovács Sándor s.k. – Odorics Ferenc (szerk.), *Testes könyv II*. (41-140). Szeged: Ictus/Jate Irodalomelmélet Csoport.
- Derrida, Jacques (1998a). *Mémoires Paul de Man számára*. (Ford. Simon Vanda.) Budapest: József Eötvös Műhely.
- Derrida, Jacques (1998b). *Psyché. Invention de l'autre*. Paris: Galilée.
- Derrida, Jacques (2000). *Le toucher, Jean-Luc Nancy*. Paris: Galilée.
- Derrida, Jacques (2003). *Chaque fois unique, la fin du monde*. Paris: Galilée.
- Derrida, Jacques (2005). Kosok. A félbeszakítatlan párbeszéd: két végtelen között, a költemény (részlet). (Ford. Orbán Jolán.) *Jelenkor*, (48)10: 962-974. <http://www.jelenkor.net/archivum/cikk/860/kosok>
- Derrida, Jacques (2014). *Grammatológia*. (Ford. Marsó Paula.) Budapest: Typotex.
- Johnson, Barbara (1997). A vonatkoztatási rendszer: Poe, Lacan, Derrida. (Ford. Kovács Sándor s.k.) In: Kis Attila Attila – Kovács Sándor s.k. – Odorics Ferenc (szerk.), *Testes könyv II*. (141-192). Szeged: Ictus/Jate Irodalomelmélet Csoport.
- Lacan, Jacques (1997). Szeminárium az ellopott levélről. (Ford. Gángó Gábor.) In: *Testes könyv II*. (7-39). Szeged: Ictus/Jate Irodalomelmélet Csoport.
- Miller, Jacques-Alain (1999). Les six paradigmes de la jouissance. *La Cause freudienne*, 43, 7-29. <https://www.causefreudienne.net/wp-content/uploads/2015/04/JAM-Six-paradigmes-jouissance.pdf>
- Nancy, Jean-Luc (1992). *Corpus*. Paris: Métailié.
- Nancy, Jean-Luc (2001). *La pensée dérobée*. Paris: Galilée.
- Nancy, Jean-Luc (2017). Double plongée aux abîmes. *European Journal of Psychoanalysis*, 1-2. <https://www.journal-psychoanalysis.eu/double-plongee-aux-abimes/>

³⁴ I.m., 105.

Ricœur, Jean-Paul (2007). Lacan, l'amour. *Psychanalyse*, 3(10): 5-32.

Rousseau, Jean-Jacques (1751). Art de jouir et autres fragments (1173-1177). In: *Confessions et autres textes autobiographiques*. Paris: Gallimard, 1959.

Rousseau, Jean-Jacques (1754). Értekezés az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről és alapjairól. In: Uő, *Értekezések és filozófiai levelek*. (Ford. Kis János. Vál., utószó, jegyz. Ludassy Mária.) Budapest: Magyar Helikon, 1978.